

Mika Tammilehto, FT
tutkijayliopettaja
HAMK edu-tutkimusyksikkö
Hämeen ammattikorkeakoulu
Visamäentie 35A
13100 Hämeenlinna
p. +358 50 434 7888

15.10.2021

ASiantuntijalausunto

Sivistysvaliokunta

ASIA: HE 146/2021 vp Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2022: korona-ajan aiheuttama oppimisen ja hyvinvoinnin vaje sekä osaamisen ja työvoiman tarpeen kohtaanto-ongelma erityisesti ammatillisen koulutuksen ja lukiokoulutuksen näkökulmasta.

Kiitän Eduskunnan sivistysvaliokuntaa mahdollisuudesta antaa asiantuntijalausunto. Keskityn lausunnossani erityisesti ammatilliseen koulutukseen ja lukiokoulutukseen.

Valtion vuoden 2022 talousarvioesityksessä opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalan määrärahasiis esitetään yhteensä 7,41 miljardia euroa. Tästä ammatilliseen koulutukseen ja lukiokoulutukseen esitetään 1,28 mrd. euroa ja korkeakouluopetukseen ja tutkimukseen 3,45 mrd. euroa. Ammatilliseen koulutukseen ja lukiokoulutukseen esitetään 89 milj. euroa ja korkeakouluopetukseen ja tutkimukseen noin 87 milj. euroa enemmän kuin vuoden 2021 varsinaisessa talousarviossa.

Koronapandemian vaikutukset ammatillisen koulutukseen ja lukiokoulutukseen

Koronapandemian alkamisesta on kulunut noin puolitoista vuotta ja sen vaikutukset näkyvät vielä pitkään koulutusjärjestelmässä. Vaikka Suomessa kyettiin poikkeusoloissa järjestämään monia muita maita paremmin opetusta ja koulutusta, pandemia on väistämättä vaikuttanut negatiivisesti opintojen etenemiseen ja oppimistuloksiin.

Koronapandemian vaikutuksia koulutusjärjestelmään on selvitetty useissa eri selvityksissä ja tutkimuksissa niin Suomessa kuin kansainvälisestikin. Suomessa näitä ovat tuottaneet mm. Koulutuksen arviointikeskus Karvi, opetus- ja kulttuuriministeriö, opetushallitus sekä esimerkiksi OAJ, AMKE, SAKKI ja Osku. Kansainvälisistä selvityksistä voidaan mainita esimerkiksi OECD, ILO, Unesco ja Cedefop. Monet koronaviruspandemian vaikutukset esimerkiksi oppimistuloksiin tulevat näkyviin vasta pidemmällä aikajänteellä, joten selvitysten näkökulma on väistämättä rajallinen vielä tässä vaiheessa.

Koulutuksen arviointikeskus KARVI:n arvioinnin sekä opetus- ja kulttuuriministeriön tilaaman selvityksen (Owal Group Oy) tulosten perusteella lähes kaikkien ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden henkilökohtaiseen osaamisen kehittämissuunnitelmiin jouduttiin tekemään muutoksia poikkeusolojen myötä. Pääasiallisesti nämä liittyivät työelämässä oppimiseen. Lukiokoulutuksen osalta muutoksia jouduttiin tekemään noin kahdelle kolmannekselle opiskelijoista.

Laajamittaiseen etäopetukseen siirtyminen näytti onnistuneen varsin hyvin, sillä esimerkiksi merkittävä osa kyselyyn vastanneista opiskelijoista koki, että etäopiskelu oli soveltunut heille opiskelumuotona. Karvin selvityksen mukaan kuitenkin noin viidesosalla ammatillisen koulutuksen opiskelijoista on ollut ongelmia etäopiskeluun siirtymisessä. Osalla opiskelijoista opiskelutaidot eivät riittäneet laajamittaiseen etäopiskeluun, ja osalla taas oli puutteita opiskelussa tarvittavista välineistä. Lukiokoulutuksen osalta valmiudet etäopiskeluun olivat ammatillista koulutusta paremmat.

Etäopiskelu koettiin myös kuormittavaksi. Owl Groupin tekemän selvityksen perusteella ammatillisen koulutuksen opiskelijoista 60 % ja lukiokoulutuksen opiskelijoista 72 % koki etäopiskelun vähintään jossain määrin henkisesti raskaaksi. Haasteet liittyivät etenkin vuorovaikutuksen ja osallisuuden puutteeseen. Samansuuntaisia tuloksia saatiin myös keväällä 2021 tehdystä kouluterveyskyselystä. Nuoret kertoivat enemmän yksinäisyyden tunteesta kuin edellisessä, vuoden 2019 kyselyssä. Opiskelijoilta on edellytetty varsin suurta itseohjautuvuutta, johon kaikilla ei ollut edellytyksiä. Etäopiskelun tukeminen oli myös vaativaa. Ammatillisen koulutuksen opiskelijoista reilu kolmannes (37 %) koki tarvinneensa opintoihin enemmän tukea kuin on saanut ja noin 60 % vastaajista katsoi lisäksi, että etäopetus heikensi opetuksen laatua. Lähes kaikki koulutuksen järjestäjät sekä opetus- ja ohjaushenkilöstön kyselyihin vastanneet arvioivat, että laajamittainen etäopetus ja poikkeusjärjestelyt ovat vaikuttaneet opiskelijoiden osallisuuteen, jaksamiseen ja hyvinvointiin negatiivisesti. Myös opetushenkilöstön kuormitus lisääntyi selvitysten mukaan. Opetus- ja ohjaushenkilöstön työssä jaksaminen ja hyvinvointi on heikentynyt niin koulutuksen järjestäjien kuin myös henkilöstön arvioimana.

Ammatillisen koulutuksen järjestäjistä kaksi kolmannesta arvioi, että koronan poikkeusjärjestelyt ovat vaikuttaneet opiskelijoiden keskeyttämisiin ainakin vähän. Opiskelijoista puolestaan noin viidennes oli harkinnut koulutuksen keskeyttämistä. Ennen vuotta 2020 aloittaneissa oli enemmän keskeyttämistä harkinnoita. Vielä ei ole käytettävissä kattavasti tietoja siitä, kuinka moni todellisuudessa on keskeyttänyt opiskelunsa koronapandemian seurauksena.

Pidemmällä jännteellä merkittävimmät haasteet ja huolenaiheet liittyvät oppimistuloksiin ja osaamiseen. Karvi:n ja OKM:n/Owal Group Oy:n selvitysten perusteella saatiin viitteitä siitä, että ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden opintosuoritukset ovat vähentyneet ja opintotulokset ovat heikentyneet. Ammatillisen koulutuksen järjestäjistä noin reilu neljä viidennestä arvioi, että osalla opiskelijoista opintosuoritukset ovat vähentyneet ainakin jossain määrin. Lukiossa puolestaan arvioitiin, että opintosuoritukset vähenivät ainakin jossain määrin noin 70 prosentilla opiskelijoista. Vastaavasti lukiokoulutuksen järjestäjistä reilu 80 prosenttia arvioi, että opiskelijoiden oppimistulokset ovat heikentyneet ainakin jossain määrin koronavirusepidemian aikana. Ammatillisen koulutuksen järjestäjistä puolestaan kaksi kolmesta arvioi opiskelijoiden oppimistulosten heikentyneen ainakin jossain määrin. Ammatillisen koulutuksen opiskelijoista puolestaan varsin suuri osa (noin 43 %) koki, että heidän osaamisensa on heikompaa poikkeustilanteesta johtuen. Lukiokoulutuksen opiskelijoista lähes puolet arvioi, että heidän arvosanansa ovat olleet heikompia kuin ennen etäopiskeluun siirtymistä. Opiskelijoilta kysyttiin myös arvioita siitä, mitä vaikutuksia poikkeusajalla on heidän jatko-opintoihinsa ja työllistymiseensä tulevaisuudessa. Ammatillisen koulutuksen vastaajista lähes 40 prosenttia arvioi, että koronatilanne on heikentänyt heidän työllistymisnäkömiään. Lukiolaisista noin 29 prosenttia arvioi, että koronatilanne on vaikuttanut jatko-opintomahdollisuuksiin heikentävästi.

Koronaviruspandemian opintojen etenemiseen ja oppimistuloksiin aiheuttamia negatiivisia vaikutuksia joudutaan kompensoimaan todennäköisesti useiden vuosien ajan. Keskeistä on huolehtia siitä, että opiskelijoille syntyneitä osaamisvajeita kyetään kuroma nopeasti umpeen. Lisäksi erityistä huomiota on kiinnitettävä niihin opiskelijoihin, joiden keskeyttämisriski on kasvanut.

Opiskelijoiden hyvinvointiin tulee myös jatkossa kiinnittää enemmän huomiota, koska se osaltaan vaikuttaa niin opiskelun etenemiseen kuin oppimistuloksiin. Sekä Karvin että Owl Groupin selvitykset osoittivat, että

merkittävä osa opiskelijoista koki laajamittaisen etäopetuksen kuormittavaksi. Samoin etenkin opiskeluhoollon palvelut koettiin riittämättömiksi. Pelkästään opiskeluhoollon vahvistaminen ei kuitenkaan ole riittävä toimi, vaan hyvinvointinäkökulma tulee ottaa vahvemmin huomioon opiskeluprosessin ja sen pedagogisten toimintamallien kiinteänä osana.

Koronapandemian kokemukset korostavat osaltaan tarvetta jatkaa ammatillisen koulutuksen reformin ja lukiouudistuksen toimeenpanoa ja sen puitteissa käynnistettyjä kehittämistoimia pitkäjänteisesti. Erityisen tärkeitä ovat esimerkiksi oppimisen edellytysten ja oppimistulosten parantamista sekä hyvinvoinnin, yhteisöllisyyden ja osallisuuden vahvistamista koskevat toimet. Niiden avulla voidaan osaltaan vahvistaa koulutusjärjestelmän ja koulutuksen järjestäjien kykyä turvata oppimisen ja opiskelun edellytykset äkillisestikin muuttuvissa olosuhteissa. Resilienssin vahvistaminen on tärkeää, koska ennakoimattomia toimintaympäristön muutoksia tulee tapahtumaan myös tulevaisuudessa. Samoin koronaviruspandemian aikana saadut kokemukset digitaalisten ratkaisujen käytöstä ja toimivuudesta opetuksessa ja opiskelussa tulee hyödyntää kehittämissä työssä.

Etenkin ammatillisen koulutuksen määrärahoihin on tehty hallituskauden aikana lisäyksiä, mikä on osaltaan parantanut koulutuksen järjestäjien edellytyksiä tukea opiskelijoita poikkeusolojen aikana. Samoin lukiokoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen järjestäjille kohdennetut erilliset, kertaluontoiset määrärahalisäykset ovat auttaneet kompensoimaan pandemian aiheuttamia akuutteja negatiivisia vaikutuksia opiskelijoille. Vaurioiden korjaaminen vie kuitenkin todennäköisesti useampia vuosia. Määräaikaisten määrärahalisäysten poistuminen esimerkiksi ammatillisesta koulutuksesta vuoden 2022 jälkeen heikentää osaltaan mahdollisuuksia tähän. Mikäli lukiokoulutukseen ja ammatilliseen kohdennetaan lisämäärärahoja jatkossa, ne tulisi lisäksi toteuttaa pysyväisluonteisesti osana perusrahoitusta. Tämän ohella koulutuksen ja siihen kohdennettujen resurssien käytön tehokkuutta ja vaikuttavuutta on kyettävä parantamaan.

Osaavan työvoiman saatavuudesta ja kohtaannosta

Työllisyystilanne on parantunut nopeasti koronapandemian hellittämisen myötä. Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksen mukaan työllisiä oli vuoden 2021 elokuussa 2 588 000, mikä oli 104 000 enemmän kuin vuotta aiemmin. Työttömiä samana ajankohtana oli 179 000, mikä oli 33 000 vähemmän kuin vuotta aiemmin. Vastaavasti TE-toimistoissa sekä kuntakokeiluissa oli elokuun 2021 lopussa kaikkiaan 281 000 työttömäksi työnhakijaksi tilastoitua. Työttömien työnhakijoiden määrä oli 49 000 pienempi kuin edellisen vuoden elokuussa. Avoimia työpaikkoja puolestaan oli vuoden 2021 toisella neljänneksellä reilu 51 000, kun vuotta aiemmin määrä oli noin 35 000. Avoimien työpaikkojen määrä palautui kahden vuoden takaiselle koronapandemiaa edeltävälle tasolle. Samalla monilla toimialoilla (esim. kiinteistö- ja rakennusala, sosiaali- ja terveysala) on palattu työvoimapulatilanteeseen, mikä osaltaan vaikeuttaa koronapandemian negatiivista vaikutuksista toipumista. Esimerkiksi TEM:n ammattibarometrin ja kauppakamareiden elokuussa jäsenyrityksilleen suuntaaman kyselyn mukaan merkittävä osa yrityksistä kokee pulaa osaavasta työvoimasta.

Tarve osaamisen kehittämiselle tulee olemaan suurta tulevina vuosina ja koronaviruspandemia osaltaan lisäsi tätä. Jotta nopeaa toipumista pandemian negatiivista vaikutuksista voidaan tukea, tarvetta on etenkin lyhytkestoisemmille ja työelämälähtöisille, esimerkiksi tutkinnon osiin tai niitä pienempiin osiin perustuville koulutuspalveluille. Samaan aikaan on kuitenkin huolehdittava siitä, että koronaviruspandemian myötä vauhdittuneen työelämän murroksen tuomiin haasteisiin ja muuttuviin osaamistarpeisiin kyetään vastaamaan myös pidemmällä aikajänteellä. On tärkeää, että ammatillisen koulutuksen tarjonta on riittävällä tasolla, mutta tätäkin oleellisempaa on, että tarjonta ja palvelut vastaavat työelämän ja yksilöiden osaamistarpeita niin alakohtaisesti kuin alueellisesti. Tutkintojärjestelmän mahdollistamia joustoja ja työelämälähtöisiä koulutusmahdollisuuksia tulee siksi hyödyntää täysimääräisesti ammatillisessa koulutuksessa.